

תמוז התשס"ט

בס"ד

מתי נצטווה משה לעלות להר העברים ומתי נסמך יהושע על ידו?

לפרשת פינחס (ע"פ שעורו של הרב אלחנן סמט)

במדבר ואת כל ספר דברים. נציין כאן כמה מעשים ודברים הממלאים זמן זה:

- מלחמת מדין והמצוות שמלמד משה את ישראל בהקשרה (פרק ל"א).
- המשא ומתן בין משה לשבטים ראובן וגד וראשית התנחלותם של שבטים אלו בשטחים שנכבשו בעבר הירדן (פרק ל"ב).
- צווים אחדים שמצווה ה' את משה אל בני ישראל לקראת כיבוש הארץ וההתנחלות בה:
לכבוש את הארץ ולהוריש את יושביה, פירוט גבולותיה ושמות הנשיאים שינחילו אותה לישראל (סוף פרק ל"ג ופרק ל"ד).
- הצו שמצווה ה' את משה אל בני ישראל בעניין נתינת ערים ללוויים מנחלת כל שבט ושבט וכן הצו על ערי המקלט - מספרן ותפקידן (פרק ל"ה).
- המשא ומתן בין משה לבין ראשי האבות של שבט מנשה בעניין נישואיהן של בנות צלפחד (פרק ל"ו).
- הנאום הגדול שנשא משה לפני בני ישראל החל מראש חודש שבט ועד ליום מותו (בז' באדר), החופף כמעט את כל ספר דברים. בנאום זה השלים משה את נתינת התורה לישראל.

באותם ימים שבהם נשא משה את נאומו הוא גם פעל כמה פעולות:

- הוא הבדיל שלוש ערי מקלט בעבר הירדן (דברים ד', מא-מד).
- הוא כרת ברית בין ה' ובין ישראל בערבות מואב והשמיע באוזניהם את דברי הברית: הברכות והקללות (פרקים כ"ח-ל').

אף סמוך למותו פעל משה כמה פעולות (בפרקים ל"א-ל"ד):

- הוא ציווה את יהושע לעיני העם להכניס את ישראל לארץ.
- הוא לימד את ישראל את דברי שירת 'האזינו'.

שלפי חשבונם של חז"ל המיוסד על הכתובים (קידושין לח ע"א) חל בז' באדר של אותה שנה.

א. הצגת הבעיה:

הציווי על משה לעלות להר העברים ניתן בטרם עת

1. במדבר כ"ז

(יב) ויאמר ה' אל משה: עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל (יג) וראיתה אותה ונאספת אל עמיק גם אתה, כאשר נאסף אהרן אחיך (יד) כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש מדבר צן.

בין שאר השאלות שהוא מציג בראש פירושו לפרשה שואל ר"י אברבנאל גם על הפסוקים הללו:

2. האברבנאל

השאלה התשיעית: במה שאמר למשה 'עלה אל הר העברים וראה את הארץ' וגומר, 'ונאספת אל עמיק גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך' - כי הנה לא מת משה כאשר צווה בזה. ואהרן - כשנצטווה למות, עלה ומת. וכן משה בסדר האזינו (דברים ל"ב, מח-נב ושם ל"ד, א-ה). אבל כאן למה ציווהו השם עליו [את העלייה אל הר העברים] אם עדיין לא הגיע יום מותו?

מרחק רב מפריד בין פרשת פינחס, שבה אנו עומדים, לבין פרשות האזינו-וזאת-הברכה, שבהן מצטווה משה לעלות אל הר העברים ולמות בו ועושה כן.

אמנם מבחינת הזמן אין המרחק ניכר - זהו מרחק של חודשים ספורים בלבד¹ - אך באותם חודשי חיים אחרונים של משה נוצק תוכן רב ומלא משמעות, הממלא את סיומו של ספר

¹ פרשתנו באה לאחר כיבוש ארצות סיחון ועוג ולאחר שישראל חנו בערבות מואב, תחנתם האחרונה בדרכם אל הארץ. אירועים אלו מתוארים בסוף פרשת חקת (כ"א, כא - כ"ב, א), והם התרחשו בערך באמצע שנת הארבעים - אולי בחודשי החורף הראשונים שלה - שהרי בחודש אב של אותה שנה עוד היו ישראל בהור ההר (ל"ג, לח) במהלך הקפתם סביב ארץ אדום. בראש חודש שבט של אותה שנה החל משה את נאומו הגדול הכלול בספר דברים (דברים א', ג), נאום שנמשך עד ליום מותו,

- בין הציווי שנצטווה לעלות להר העברים כדי למות בו לבין קיומו בדרך משה את בני ישראל לפני מותו.

לא כללנו ברשימה זו את כל המעשים שעשה משה בין פרשתנו לבין פרשות האזינו-וזאת-הברכה, ואף במה שכללנו בה לא יצאנו ידי חובת העושר הרב של מעשים ודיבורים שיש בכל סעיף וסעיף. והרי חלק גדול ממצוותיה של התורה ניתן דווקא בימים אלו.²

לא ייתכן אפוא כי בשלב המוקדם כל כך שבו אנו מצויים בפרשתנו, כאשר לפני משה ניצבות עוד משימות רבות וחשובות כל כך וכאשר ה' עצמו לא סיים לצוותו את כל מצוות התורה שאותן עליו לצוות על ישראל, לא ייתכן כי בשלב זה ייאמר לו שעליו למות, בטרם מילא את משימת חייו במלואה.

ובכן, מה טיבם של הפסוקים שבהם פתחנו את עיונו אצל פרשת פינחס?

ב. אין מוקדם ומאוחר בתורה - הפתרון ודחייתו

מותם של משה ואהרן (או של אחד מהם לבדו) נידון בתורה פעמים אחדות ובהקשרים שונים מאז נגזר עליהם בפרשת מי מריבה (כ', א-יג) למות במדבר.³

מבין כל המקומות הללו עומד הציווי על משה לעלות אל הר העברים בסופה של פרשת האזינו בזיקה הברורה ביותר אל הפסוקים בפרשתנו שהובאו בראש העיון. הבה נשווה:

3. השוואה בין הציווי למשה בפרשתנו לפרשת האזינו

	במדבר כ"ז, יב-יז	דברים ל"ב, מח-נב
(יב) ויאמר ה' אל (מח) בעצם היום הזה לאמר: עלה אל הר העברים הזה	וידבר ה' אל משה	ועלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל.
(יג) וראיתה אתה (נ) וראיה אתה	ועלה אל הר העברים הזה	וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל.

² יש בהן מצוות שניתנו לראשונה באותם הימים, כגון אלו שבסיום ספרנו, שבהן נאמר במפורש (ל"ג, ט) "וידבר ה' אל משה בערב מואב על ירדן ירחו לאמר..." והן נוגעות לכיבוש הארץ ולחלוקתה בזמן הקרוב; ויש בהן מצוות שניתנו למשה מפי הגבורה עוד קודם לכן, אך נאמרו לישראל לראשונה בנאומו של משה בימי חייו האחרונים.

³ תיאור מותו של אהרן - כ', כב-כט; הציווי על משה לעלות להר העברים והמשכו - סמיכת יהושע - הנידונים בעיון זה - כ"ז, יב-כג; הציווי על משה "נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך" - ל"א, ב; תיאור מותו של אהרן בפירוט מסעי בני ישראל - ל"ג, לו-לט; הזכרת עונשו של משה בתיאור חטא המרגלים בראש נאומו - דברים א', לו-לח; כנ"ל בתיאור תפילתו של משה להיכנס לארץ ובתשובת ה' אליו - ג', כד-כה; ותיאור מותו של אהרן לאחר סיפור חטא העגל - י"ו; הזכרת מותו הקרב בדברי הפרדה של משה מן העם סמוך למותו - פרק ל"א; הציווי על משה לעלות אל הר העברים ולמות - ל"ב, מח-נב; המבוא לברכתו את שבטי ישראל "לפני מותי" - ל"ג, א; ותיאור מותו, החותם את התורה - פרק ל"ד.

ונאספת אל עמך
גם אתה
כאשר נאסף אהרן
אחיו.
כאשר מריתם פי (נא)
במדבר צן במריבת
העדה
להקדישני במים
לעיניהם
הם מי מריבת קדש (נב)
מדבר צן.
עלה שמה והאסף
אל עמך
כאשר מת אהרן
אחיו בהר ההר
ויהאסף אל עמיו.
על אשר מעלתם בי
בתוך בני ישראל
במי מריבת קדש
מדבר צן על אשר לא
קדשתם אותי בתוך
בני ישראל.
כי מנגד תראה את
הארץ
ושמה לא תבוא אל
הארץ אשר אני נתן
לבני ישראל.

הדמיון הרב בין שני המקומות הללו מעלה על הדעת כי לפנינו אותו ציווי עצמו, שנכתב במקומו על דרך 'אין מוקדם ומאוחר בתורה' מסיבה שיש לבררה.

לשון אחר: פרשה זו שאנו עוסקים בה בעיונו - כ"ז, יב-כג - שייכת בעצם לתיאור יום מותו של משה בסוף ספר דברים, ומסיבה כל שהיא הוקדמה כתיבתה לפרשת פינחס.

נמצא שהציווי על משה לעלות אל הר העברים ולמות בו (החוזר בתורה פעמיים) הביא לשתי תגובות של משה:

האחת - המסופרת בפרשתנו - לדאוג לו ליורש;

והאחרת - המסופרת בסוף ספר דברים - לברך את ישראל לפני מותו.

אפשר שזו היא דעתו של רס"ג, המתרגם במקומו:

4. הרס"ג

(יב) ויאמר ה' [אל משה עלה אל הר העברים...] - וכאשר אמר ה'...

(טו) וידבר משה [אל ה' לאמר: יפקד ה'...] - אז אמר משה...

וביאר ר"י קאפח ז"ל את כוונתו:

5. ר"י קאפח

שאין מקום דיבור זה כאן, אלא בא לספר כי בעת שאמר ה' למשה כל פרשה זו, אז דיבר משה אל ה' לאמר וכל הפרשה דלקמן.⁴

אלא שבאמת אין הפירוש הטוען כי מינויו של יהושע היה ממש לפני מותו של משה בפרשת האזינו, אפשרי, כפי שנברר להלן.

⁴ אפשר שזו היא גם דעת ראב"ע, שבתיאורו לפסוק יב כתב: "אמרו חז"ל כי נסמכה פרשת 'עלה אל הר העברים' לדבר הנחלות [פרשת בנות צלפחד] כי ביקש משה לדעת מי יחל מעלתו". אפשר שכונתו לאמור כי סמיכות זו בין האירועים אינה סמיכות של זמן אלא של דמיון ענייני בלבד.

2. ג', כא: "ואת יהושע צויתי בעת ההוא לאמר: עיניך הר'את את כל אשר עשה ה' א-להיכם לשני המלכים האלה, כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה".
3. ג', כו-כט: "רב לך, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה... כי לא תעבר את הירדן הזה. וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה".

בכל המקומות הללו מתוארים אירועים הרחוקים מרחק זמן ניכר ממותו של משה בסוף ספר דברים, ובכולם ניכר כי היותו של יהושע יורשו של משה הוא דבר ידוע זה מכבר.

אף באירועים הסמוכים למותו של משה והמתוארים בפרשות וילך-האזינו - אותם אירועים שקדמו לצו ה' אל משה בסופה של פרשת האזינו לעלות אל הר העברים (צו הזהה לכאורה לזה שבפרשתנו) - אף באותם אירועים נראה כי ידוע ומפורסם זה מכבר שיהושע הוא יורשו של משה.

10. ספר דברים

ל"א, ג... **יהושע** הוא עבר לפניך כאשר דבר ה'.
ז ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל:
חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ...
ואתה תנחילנה אותם.
יד ויאמר ה' אל משה: הן קרבו ימיך למות, קרא את **יהושע** והתיצבו באהל מועד ואצונו, וילך משה ויהושע וייתצבו באהל מועד.
כג ויצו את **יהושע בן נון** ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ.
ל"ב, מד ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא **ויהושע בן נון**.

רק אחר כל אותם האירועים מצווה ה' את משה לעלות אל הר העברים ולמות שם (ל"ב, מח-נב).

אם ציווי זה שבסוף פרשת האזינו זהה לציווי שבפרשתנו - אזי הוא שהביא את משה לבקש מאת ה' שימנה לו יורש, ורק אז נענה לו ה' והודיעו כי יהושע יהיה יורשו.

אך דבר זה אינו מתיישב עם כל המקראות שמהם ניכר כי יהושע היה ידוע כיוורשו של משה כבר מן האירועים המתוארים בסופו של ספר במדבר, עוד לפני שהחל משה לשאת את נאומו הגדול.⁵

מסתבר אפוא שהפרשה שאנו דנים בה בעיונו נמצאת במקומה הראוי מבחינה כרונולוגית.

בקשת משה למנות לו יורש והיענות ה' החושפת את יהושע כיוורש זה התרחשו, כפי הנראה, לאחר גמר המפקד בערבות מואב (פרק כ"ו) ולפני מלחמת מדין (פרק ל"א).

ואכן, **בשום מקום קודם למקומו לא הוזכר יהושע כיוורשו של משה**.⁶

⁵ דבר זה ניכר גם מדברי משה בראש נאומו במקומות שהוזכרו במקור 9, שהרי כל הדברים הללו מתייחסים לתקופה מוקדמת יותר.

⁶ אף שניתן היה לשער שכך ייקבע על סמך מעמדו של יהושע כמשרתו הנאמן של משה.

מינויו של יהושע כיוורשו של משה בהנהגת ישראל מופיע בסיפורנו כעיקר חידושו.

משה מבקש מאת ה' כי יפקוד "איש על העדה אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניהם", ואין הוא נוקב בשמו של איש מסוים.

רק בתשובת ה' אל משה, הפותחת את מחציתו השנייה של הסיפור, בא החידוש הגדול:

6. במדבר כ"ז

(יח) קח לך את **יהושע בן נון** - איש אשר רוח בו - וסמכת את ידך עליו.

משמע אפוא **כי עד לאירוע זה לא היה ברור מי יהיה יורשו של משה** בהנהגת העם.

עתה אנו שואלים:

היכן בתורה ישנה התייחסות ברורה (מצד משה או מצד ה') אל יהושע כמנהיג הבא של ישראל, שיחל להנהיגם מן הכניסה לארץ ואילך?

התייחסות כזאת נמצאת בתורה פעמים אחדות, **רק לאחר המינוי בפרשתנו** ועד לסיום ספר דברים:

א. לאחר שהגיע משה לסיכום חיובי עם נציגי השבטים ראובן וגד (פרק ל"ב) הוא מוסר את יישום ההסכם עמם בידי ההנהגה שתעמוד בראש ישראל בעת הכניסה לארץ:

7. במדבר ל"ב

(כח-כט) ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת **יהושע בן נון** ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל.

ויאמר משה אליהם: אם יעברו בני גד ובני ראובן אתכם את הירדן כל חלוץ למלחמה...
ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחזה.

משמע שברור למשה כי אלעזר ויהושע הם שינחילו את הארץ לישראל.

ב. בסיום ספרנו מצווה ה' את משה בסדרת מצוות שנועדו להכין את עם ישראל לכיבוש הארץ ולהתנחלות בה ולקבוע את אופיין. והנה, בפרשה השלישית שבה נצטווה נאמר:

8. במדבר ל"ד, טז-יט

וידבר ה' אל משה לאמר: אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ - אלעזר הכהן ו**יהושע בן נון**. ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את הארץ. ואלה שמות האנשים...

גם מצו ה' הזה ברור כי יהושע ואלעזר הם שיעמדו בראש העם והם שינחילו להם את הארץ.

אף בראש נאומו של משה בספר דברים הוא מזכיר דבר זה שלוש פעמים, גם בשם עצמו וגם בשם ה'.

9. ספר דברים

1. א', לז-לח: "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר: גם אתה לא תבא שם. **יהושע בן נון** העמד לפניך הוא יבא שמה, איתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל".

רמב"ן לא הסתפק בשינוי שעשה במשמעותה הפשוטה של הפסקה הפותחת את סיפורנו אלא שינה במידה רבה את משמעות הסיפור כולו.

נציג תחילה את ארבע הפסקות שמהן בנוי הסיפור, שתי פסקות בכל מחצית שלו:

12. ארבע הפסקות שמהן בנוי הסיפור

- א. יב-יד דבר ה' אל משה 'עלה אל הר העברים... ונאספת אל עמק'
- ב. טו-יז בקשת משה מאת ה' כי יפקוד איש על העדה
- ג. יח-כא תשובת ה': 'קח לך את יהושע... וסמכת את ידך עליו...'
- ד. כב-כג משה מקיים את צו ה' וסומך ידיו על יהושע

והנה, רמב"ן מפרש אף את פסקה ג כהודעה לעתיד, ולא כצו שיש לקיימו בסמוך לשעת נתינתו: "וכן 'קח לך את יהושע' - בבוא יומך [למות] תיקח את יהושע".

ממילא מסתבר שאף את בקשתו של משה בפסקה ב "יפקד ה'... איש על העדה..." יפרש רמב"ן כבקשה לעתיד: 'בבוא העת לקיים את הודעת ה' הקודמת - 'עלה אל הר העברים' - יפקוד ה' מנהיג אחר לישראל, ועל כך מסכים ה' בתשובתו למשה.

אולם אם כל שלוש הפסקות הראשונות דנות בעתיד (שבינתיים הוא רחוק), כיצד יבאר רמב"ן את הפסקה הרביעית, המתארת בלשון עבר כיצד קיים משה את צו ה' (כב): "ויעש משה כאשר צוה ה' אתו ויקח את יהושע...?"

על כך עונה רמב"ן כי תיאור זה נכתב כאן על דרך 'אין מוקדם ומאוחר בתורה'.

תשובתנו זו של רמב"ן אינה סותרת את מגמתו הכללית להימנע עד כמה שאפשר משימוש בכלל הזה, שכן לדעתו בפסקה זו "השלים הכתוב לספר כי עשה כן משה בלב שלם".

זוהי שיטה ספרותית רווחת במקרא: כאשר נידון נושא מסוים במקום ובזמן הראויים לו, מתוארת השלמתו של אותו נושא במקום זה עצמו אף אם מבחינה כרונולוגית נעשתה מאוחר יותר. שיטה זו אינה פוגעת, לדעת רמב"ן, בכלל שקבע כי "כל התורה כסדר" (ראה הערה 8), שכן טעמה גלוי לעין ואינו פוגע בסדר הנכון.¹⁰

לחיכוכ לארץ ולא נענה, להודיע כי הארץ הייתה חביבה עליו מאוד ולא זכה אליה בעבורם, וכל זה מתוכחותיו.

מה שכתב רמב"ן כי 'בעת ההיא' היינו בעת שחילקתי הארץ לשני השבטים - לא דק, שהרי דבר ה' למשה 'עלה אל הר העברים הזה' נאמר לפני שחילק משה את עבר הירדן לשני השבטים (ל"ב, לג).

¹⁰ ואדרבה: במקרים כאלו דווקא היצמדות קשוחה לסדר כרונולוגי (דהיינו, כתיבת 'ההשלמה' במקומה הרחוק, תוך הפרדתה מהקשרה) היא שהייתה מפריעה לקריאה רצופה והגיונית.

רמב"ן עמד על שיטה זו בייחוד בתיאור תולדותיהם של דורות הבאים בזה אחר זה. כך כתב בנוגע לתיאור מותו של תרח (בראשית י"א, לב), שהוא כתוב לפני יציאת

אולם אם כך, לא רק בקשתו של משה למנות לו יורש נכתבה במקומה, אלא אף המניע שהביאו לבקש זאת - הציווי לעלות אל הר העברים ולהיאסף אל עמיו - אף הוא נכתב במקומו ובזמנו, שלא על דרך 'אין מוקדם ומאוחר בתורה'.

ואם כן חוזרת שאלת ר"י אברבנאל: "הנה לא מת משה כאשר צווה בזה... למה ציווהו השם עליו אם לא הגיע יום מותו?"

ג. פתרונו של רמב"ן: התרחשות בהווה העוסקת כולה בעתיד אם מחמת הסיבה שהעלינו בסעיף הקודם ואם מחמת התנגדותו העקרונית לשימוש בכלל 'אין מוקדם ומאוחר בתורה' כשאין לכך הכרח גמור,⁷ משתדל רמב"ן לבאר את דברי ה' למשה (וכן את המשך הסיפור) כמתאימים לסביבתם הכרונולוגית:

11. רמב"ן

(יב) עלה אל הר העברים הזה - ...איננה מצווה שיצוונו הקב"ה לעשות כן עתה, שאם כן יהיה מתחייב לעלות שם מייד, אבל טעמו: 'תעלה [בעתיד] אל הר העברים וראית את הארץ'.

כי בעבור שציווהו (לעיל כ"ו, נג) 'לאלה תחלק הארץ', הודיעו 'כי לא על ידך תחלק, כי אתה תעלה לראש הר העברים טרם שייסעו ישראל מארץ מואב ותמות בו, ולא יגיעך מן הארץ לבד הראייה'.

וכן (יח) 'קח לך את יהושע' - בבוא יומך [למות] תיקח את יהושע. והשלים הכתוב לספר [בפסוקים כב-כג] כי עשה כן משה בלב שלם, והוא העשייה אשר יזכיר בעת פטירת משה, כאשר אמרו השירה הוא והושע בן נון.⁸

הפתרון העקרוני שבו נוקט רמב"ן ביחס לפסוקים שהצגנו בראש העיון (יב-יד) הוא שפסוקים אלו אמנם נאמרו למשה עתה, בזמן התרחשותם של האירועים שעליהם מסופר בסופו של ספר במדבר, אולם פסוקים אלו אינם בגדר מצווה - "שאם כן יהיה מתחייב לעלות שם [להר העברים] מייד" - כי אם בגדר הודעת העתיד.⁹

⁷ ראה את דבריו בראש פרשת קרח, שנידונו בעיונו לפרשה זו מן השנה הנוכחית בסעיף א: "על דעתי כל התורה כסדר, זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור, גם שם לצורך עניין ולטעם נכון".

⁸ הפסוק שאליו מתייחס רמב"ן - דברים ל"ב, מד - בא אמנם אחרי שירת האזינו, אולם נראה שרמב"ן מתכוון לציין באמצעותו את זמנו של האירוע המתואר בפרק ל"א, שלפני שירת האזינו. בפסוק ז שם נאמר: "ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל: חזק ואמץ, כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ... ואתה תנחילנה אותם". מסתבר שרמב"ן ראה בפסוק זה ובפסוקים נוספים באותו הפרק את קיום צו ה' במקומו, ואם כן הם מקבילים לפסוקים כב-כג שבסיפורנו.

⁹ בפירושו לראש פרשת ואתחנן (דברים ג', כג) משתמש רמב"ן בדבריו אלו שבמקומו. משה אומר בנאומו "ואתחנן אל ה' בעת ההוא... אעברה נא ואראה את הארץ הטובה...", אך לא מצאנו בשום מקום בספר במדבר שמה התחנן כך אל ה'; לאיזה זמן או אירוע יש לשייך אפוא את דבריו אלו של משה? הנה דברי רמב"ן שם:

והנכון כי 'בעת ההיא' - בעת הנוכחת שכבשתי סיחון ועוג והתחלתי להילחם בעממין שניתנו לישראל וחילקתי הארץ לשני השבטים. והיה זה כאשר נאמר לו 'עלה אל הר העברים הזה' כי אז ביקש רחמים על הדבר והתחנן התחילה הזאת. וכאשר לא שמע השם בקולו, חזר והתפלל 'יפקד ה' א-להי הרוחות לכל בשר איש על העדה' כמו שזכר שם. וזהו יצו את יהושע [כלומר: פסוק כח בדברים רומז לתשובת ה' למשה הכתובה בספר במדבר 'קח לך את יהושע... וצוית אתו לעיניהם']. אבל הזכיר שם [בספר במדבר] התפילה אשר נענה עליה [למנות לו יורש], וכאן הזכיר זה [שהתפלל

אין מתוארת שם סמיכת ידיו של משה על יהושע, ואין שם כל אזכור לעמידת יהושע לפני אלעזר הכהן לשאול לו במשפט האורים.

בסיפורנו, לעומת זאת, אכן מתואר קיומם של שני המרכיבים הללו בעשייתו של משה:

13. במדבר כ"ז

**כב ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר הכהן...
כג ויסמך את ידיו עליו...**

ולאידך גיסא:

בפרק ל"א מוגדר תפקידו של יהושע כמנהיג שיעביר את ישראל את הירדן וינחילם את ארץ ירושתם.
דבר זה אינו נזכר כלל במקומנו.

דאגתו היחידה של משה בסיפורנו היא ש"לא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה" (יז).

הבדל כפול זה בין תיאור מעשיו של משה במקומנו לתיאורם בדברים ל"א מוכיח **שאין זו אותה עשייה**.

ונראה כי בדברים ל"א אין צורך בעשיית המעשים שתוארו בסיפורנו, שכן אלו כבר נעשו בעבר, והעברת המנהיגות המתוארת שם אינה אלא מימוש והשלמה בפועל של סמיכת יהושע שנעשתה במקומנו.¹¹

נמצא כי אין הכרח לקבל את דברי רמב"ן כמקשה אחת: אף מי שיקבל את פירושו כי המילים **"עלה אל הר העברים"** הן הודעה על העתיד, יוכל לפרש את המשך סיפורנו **פשוטו כמשמעו**:

לאחר הודעה זו ביקש משה מאת ה' שיקבע **כעת** מי ימלא את מקומו בהנהגתם של ישראל, וה' ענה לו כי יהיה זה יהושע והטיל על משה להכינו **כבר עכשיו** לתפקידו זה בסמיכת ידיו על יהושע ובנתינה מהודו עליו.

משה עשה כפי שצוהו ה', ובכך **נקבע בפומבי מעמדו של יהושע כיוורשו העתידי של משה** ואף הוגדר תפקידו.

את התקופה שמכאן ועד למותו של משה ניתן להגדיר במונחים של ימינו **כתקופת חפיפה בין משה ליהושע**, תקופה שנועדה להכשיר את יהושע לתפקידו ולהכין את ישראל לקבלתו. זהו הרקע להופעתו של יהושע במהלך המשא ומתן עם השבטים ראובן וגד בפרק ל"ב.

שיטתו של רמב"ן פותרת את הקשיים שהתלבטנו בהם: בלא להשתמש בכלל 'אין מוקדם ומאוחר בתורה' מזהה רמב"ן בכל זאת את דברי ה' למשה במקומו עם דבריו בסוף פרשת האזינו.

דברים אלו הם אמנם אותם דברים עצמם, אלא שהם **נאמרו פעמיים**, בזמנים שונים ולמטרות אחרות: במקומו הם נאמרים כהודעה לעתיד בלבד, ואילו בסוף פרשת האזינו הם נאמרו כצו שיש לקיימו בפועל.

אף הודעת שמו של יהושע כיוורשו העתידי של משה ניתנת בסיפורנו כהודעה לעתיד.

אולם מכאן ואילך ידוע למשה ולכל ישראל כי יהושע עתיד לרשת את מקומו של משה בהנהגת העם, אף שבפועל יועבר התפקיד רק סמוך למותו של משה.

זהו אפוא הרקע להזכרת שמו של יהושע כיוורשו של משה כדבר ידוע החל מפרשיותיו האחרונות של ספרנו.

מה הביא את רמב"ן לשנות אף את משמעותן הפשוטה של שלוש הפסקות האחרונות בסיפור, אלו הנוגעות למינויו של יהושע, ולראות אף בהן דיון במה שיקרה בעתיד (או עשייה שנעשתה מאוחר יותר ונכתבה במקומנו על דרך 'ההשלמה'):

שתי סיבות עולות על הדעת.

ראשית, מסתבר שרמב"ן התקשה בשאלה דומה לזו שהתעוררה ביחס לפסקה הראשונה של הסיפור:

משה הרי אמור לחיות ולהנהיג את ישראל עוד חודשים אחדים, ורבות הפעולות שהוא עתיד לעשותן כמנהיגם של ישראל אחר זמנו של סיפורנו; מה טעם אפוא בהעברת המנהיגות ליהושע בסמיכה ובנתינת הודו של משה עליו 'למען ישמעו כל עדת בני ישראל' כאשר משה עצמו ממשיך להנהיג את ישראל גם אחר כך?

והלוא **'אין מלכות נוגעת בחברתה כמלוא נימה'** (שבת ל ע"א)!

שנית, בפרק ל"א של ספר דברים מתוארת העברת המנהיגות ממשה ליהושע **'לעיני כל ישראל'**, ומסתבר לרמב"ן כי התיאור בשני הפסוקים האחרונים בסיפורנו **"הוא העשייה אשר יזכיר בעת פטירת משה"**.

הטעם השני הזה, המבואר בדברי רמב"ן, באמת ראוי לביקורת:

התיאור בדברים ל"א חסר שני מרכיבים מרכזיים מאוד המצויים בציווי ה' על משה במקומו:

¹¹ אף השאלה הראשונה שהעלינו - מה טעם בהעברת המנהיגות ליהושע בעוד משה חי וממשיך להנהיג את ישראל - אינה כה קשה, ואינה דומה לשאלה שנשאלה ביחס לפסקה הראשונה של הסיפור: ההוראה למשה למות סותרת את העובדה שמשה ממשיך לחיות ולפעול, בעוד שאת סמיכת יהושע ניתן לקיים עם המשך מנהיגותו של משה, אף שצריך להסביר מה טעמה של הקדמת הסמיכה. דבר זה יוסבר מיד להלן.

אברהם לארץ כנען אך אירע לפי החשבון יותר משישים שנה אחר כך: "זה מנהג כל הכתוב, לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו, ואחר כך מתחיל בעניין הבן. בכל הדורות כך נהגו הכתובים". שוב הוא חוזר על כך בתיאור מותו של יצחק (ל"ה, כט), שעליו אומר רש"י: "אין מוקדם ומאוחר בתורה. מכירתו של יוסף [הבאה בהמשך] קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה". ורמב"ן מגיב על כך: "וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות: יספר עניין אדם ותולדותיו ומיתתו, ויתחיל בתולדות הדור האחר".

כדי לענות על העיסוק בעניינו של יהושע, שלפי רמב"ן אף הוא נוגע לעתיד ולא לשעה זו.

מסתבר שרמב"ן לא התקשה בדבר זה משום שסבר שהעיסוק במינויו של יהושע הוא תוצאה משנית של ההודעה על מותו של משה, ולא לשמו נכתב סיפורו.

אלא שדבר זה קשה:

רובו של סיפורו - תשעה פסוקים מתוך שנים עשר - מוקדש לדיון על ירושת יהושע את תפקידו של משה.

מבחינת מבנה הסיפור והיחסים הפנימיים שבין חלקיו השונים איפכא מסתברא:

דווקא ההודעה על מותו של משה נראית החלק הפחות מרכזי בסיפור, ודומה שהיא באה כאן רק כעילה לבקשתו של משה בהמשך למנות לו יורש.

וודאי שכך הדבר לפי מה שהסקנו קודם לכן שלא כרמב"ן, כי צו ה' למשה לסמוך את יהושע וקיומו על ידי משה מתייחסים לשעה זו שבה מתרחש סיפורו, ואינם הודעה על העתיד.

לשאלה זו, מהו עיקרו של סיפורו, עוד נשוב בחלקו השני של עיוננו.

ד. פתרונו של ר"י אברבנאל: הציווי על משה לעלות להר העברים נוגע לשעה זאת
ר"י אברבנאל מבקר את פירושו של רמב"ן מטעמים שונים, לא כולם מוצדקים.

נראה כי הטענה החזקה ביותר שיש לטעון כנגד פירוש רמב"ן (ודווקא אותה לא טען ר"י) היא הטענה הלשונית: רמב"ן הופך את לשון הציווי בסיפורו בעקיבות ללשון עתיד:

עלה על הר העברים - טעמו: **תעלה אל הר העברים**.

וראה את הארץ - **וראית** [בעתיד] את הארץ.

ונאספת אל עמדי - אתה תעלה... **ותמות בו**.

והוא ממשיך בדרך זו גם בהמשך הסיפור:

קח לך את יהושעי - בבוא יומך **תיקח את יהושע**.

נבחן אפוא את פירושו של ר"י אברבנאל, שניסה לפרש את לשון הציווי בדבר ה' למשה כמשמעה, אך בלא לפרשה כהוראה למשה למות בהר בשעה זו:

15. ר"י אברבנאל

בדיבור הזה, עם היות שציווהו יתברך שיעלה בהר ויראה את הארץ, לא היה כדי שימות שמה מיד, ואינו כסיפור האחר שבא בסוף סדר האזינו, ואין הפועל שזכר הכתוב שיעשה כאן הוא הנזכר שמה, כמו שחשב הרב רבי משה בר נחמן זיכרונו לברכה. ולכן לא נאמר כאן 'ומת בהר' כמו שנזכר שם, אבל ציווהו שיעלה בהר שהיה לפניו, כלומר פעמים רבות, ויראה משם את הארץ. שבכל עת שיעלה שמה יישא עיניו אל ההרים כדי לראותה יום יום.

ראינו כי רמב"ן סובר שהדו-שיח בין ה' למשה בסיפורו התרחש בזמן כתיבתו - לאחר המפקד שעליו סופר קודם לכן - אך דו-שיח זה שייך כולו לעתיד:

הודעת ה' למשה על מותו בהר העברים, בקשתו של משה למינוי יורש והיענות ה' לה - כולן נוגעות לעתיד, לעת בוא יומו של משה.

מדוע אפוא, לדעת רמב"ן, נעשה דיון זה אודות העתיד בשלב כה מוקדם של ההתרחשות?

תשובת רמב"ן על כך היא "בעבור שציווהו לאלה תחלק הארץ, הודיעו כי לא על ידך תיחלק, כי אתה תעלה לראש הר העברים... ותמות בו, ולא יגיעך מן הארץ לבד הראייה".

כלומר: עריכת המפקד שמטרתו "לאלה תחלק הארץ" על ידי משה עלולה הייתה לנטוע במשה אשליה כי כשם שהוא שערך את המפקד כך גם הוא זה שיחלק את הארץ לנפקדים אלו, ועל כן הודיעו ה' כי אל לו לטעות בכך.

טעם דומה, אך מדויק ומחודד יותר, מצוי במדרשים במקומנו, המתארים את הדבר באופן דרמטי (תנחומא ט ובמדבר רבה כא, יג; רש"י הביא את הטעם הזה בראש פירושו לפסוק יב). הנה לשון במדבר רבה:

14. במדבר רבה כא, יג

וידבר ה' אל משה לאמר, עלה אל הר העברים הזה הר נבו¹² - מה ראה לומר אחר פרשת נחלות [פרשת בנות צלפחד הסמוכה לפרשתנו]? אלא ששמע משה רבונו [בפסוק ז] 'נתן נתן להם [אחזת נחלה בתוך אחי אביהם]', סבר שנתרצה לו הקדוש ברוך הוא. אמר: הריני מנחיל את ישראל! אמר לו הקדוש ברוך הוא: גזרתי במקומה עומדת - 'עלה אל הר העברים וגוי כאשר נאסף אהרן אחיך' - אין את יפה מאחריך!¹³

מדרש זה יכול לשמש אסמכתא לרמב"ן לא רק בכך שהוא מפרש את סמיכות הפרשיות בדרך דומה לטעמו של רמב"ן אלא גם בעצם התפיסה של דברי ה' למשה כהודעה על העתיד ולא כציווי - שהיא עיקר החידוש בפירושו של רמב"ן.

ברם, טעמו של רמב"ן (ושל המדרש) לעיסוק בסיפורו בגזרת מותו של משה בשעה שהיא רחוקה עדיין מיום מותו, אין בו

¹² פסוק זה אינו הפסוק הפותח את סיפורו אלא הוא מקבילו בדברים ל"ב, מח-מט. אף במקבילה של מדרש זה בתנחומא מובא הפסוק מספר דברים. בפשטות זוהי טעות הנובעת מן הדמיון הרב בין הפסוקים, אולם מפרשו של מדרש רבה מ"א מירקין מעלה סברה: "אולי אין שיבוש כאן. היינו מביא את הפסוקים שבדברים לומר ששם מקומם הנכון, ושואל 'מה ראה לומר [פסוקים דומים לאלו] אחר פרשת נחלות?... היינו יש לראות את המאמר כאן מקוצרי".

¹³ כיוון שטעם זה היה מונח לעיני רמב"ן במדרשים המוכרים ובפירוש רש"י, קשה להבין מדוע לא השתמש בו, אלא נתן טעם דומה שעצמתו פחותה. ושמה ביקש להתרחק מן האופי המדרשי הדרמטי ולכתוב טעם המתבסס על עצם המעשה שנצטווה משה לעשותו לאחרונה - על מפקד בני ישראל - ולא על לשון שנאמרה למשה בעניין שהוא תאורטי בשעה זו.

עלייה זו נועדה להקל על משה את שעת מותו על ידי כך שיזון את עיניו בארץ הטובה.
משה כה נכסף אל הארץ הזאת, ואת טובה שיבח באוזני בני ישראל פעמים אחדות, אך מעולם לא ראה אותה בעיניו.

על כן חווה משה ביום מותו מעין כניסה וירטואלית אל הארץ, בתצפית שערך על מרחביה מראש הר נבו (ראה היטב דברים ל"ד, א-ט).¹⁶

ואפשר כי לעלייתו ישנה תכלית נוספת: "שיראה שישראל קרובים אליה, ושלא היה כל יגיעו לריק" (שד"ל).¹⁷

אולם לשם צרכים אלו די בעלייתו האחת בשעת מותו, ואין צורך בעלייה יום לשאת עיניו אל ההרים.

וקושי נוסף יש להקשות על פירושו של רי"א:

אם לפנינו ציווי על משה לעלות עתה אל הר העברים - היכן קיומו?

קיומו של ציווי זה אינו מתואר בסיפורנו וגם לא בשום מקום אחר.

הציווי האחר של ה' על משה בסיפורנו (יח) - "קח לך את יהושע...". - זכה לתיאור קיומו על ידי משה (כב): "ויעש משה כאשר צוה ה' אתו ויקח את יהושע...";

מדוע אפוא לא יסיים הסיפור בסגירת מעגל - בתיאור קיומו של הציווי הראשון, וכך יכתב בו: 'ויעל משה אל הר העברים וירא את הארץ כאשר ציווה ה' אותו, וישב וירד אל בני ישראל'!¹⁸

¹⁶ עלייתו של משה ביום מותו אל הר נבו כדי לראות את הארץ שאליה לא יבוא הפכה בספרות ובשירה לסמל של גורל אנושי טרגי: האדם נידון לראות את מושא כיסופיו ואת השלמת חזון חייו קרובים אליו ומצויים בהישג יד, אך נגזר עליו למות בטרם יזכה להגשים את משאלת חייו.

המשוררת רחל, שמתה ממחלת השחפת והיא במיטב שנותיה, זכתה בפריחה של שירתה בשנות חייה האחרונות, כאשר ידעה כי סופה קרב. את הקובץ השני של שירה היא כינתה "מנגד", וכמוטו רשמה את הפסוק (דברים ל"ב, נב) "מנגד תראה את הארץ". את קובץ שירה האחרונים היא כינתה "נבו". בשיר "מנגד" (עמ' קיח במהדורת דבר) היא כותבת:

פרוש כפים, ראה מנגד.

שמה - אין בא.

איש ונבו לו

על ארץ רבה.

בשורות אלו ביטאה את הממד הכלל-אנושי של הטרגדיה המסומלת בשם 'נבו'. אין להכחיש כמובן את הממד הטרגי הזה בעונו של משה. אולם את הצו למשה לעלות להר נבו כדי לראות את הארץ אין לראות כדרך להעצים את הטרגדיה אלא ההפך: כדרך לפצות את משה במידת מה על טרגדיה זו.

¹⁷ כחיווך לדברי שד"ל ניתן להביא את הפסוקים החוזרים: (במדבר כ"ז, יב) "וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל"; (דברים ל"ב, מט) "וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה"; (שם נב) "ושמה לא תבא אל הארץ אשר אני נתן לבני ישראל"; (ל"ד, ד) "זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר: לזרעך אתננה, הראיתך בעיניך...".

¹⁸ רי"א תירץ שאלה זו באמרו: "כמו שיתבאר בתחילת סדר ואתחנן, היה משה מתאחר בראיית הארץ, בתקוותו שעוד ישבו ה' מחרון אפו, וייתן לו מקום לעבור שמה". אולם על כך קשה: האם היה משה רשאי להשהות את קיום הציווי של ה' מסיבה זו?

עד כאן פירש רי"א את פסוק יב "עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ..." שהוא ציווי כמשמעו והוא נוגע לשעה זו ממש. מכאן ואילך הוא מפרש את פסוק יג "וראית אתה ונאספת אל עמך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך":

ואמרו עתה וראית אתה ונאספת אל עמך - הוא להגיד שעתה יראה את הארץ מעצמו, כל מה שיוכל לראות, אבל עוד יראה אותה ראייה אחרת בעת מיתתו, כמו שיזכור שמה [בפרשת האזינו], וזהו וראית אתה - שהוא העתיד [כלומר: התיבה וראיתך, אין משמעה ציווי, כמו המילה וראה' שבפסוק הקודם, אלא פועל בעתיד - הוי"ו שבראש התיבה מהפכת את הזמן מעבר לעתיד]. בזמן ההוא ונאספת אל עמך - אז אחרי ראייה אחרונה - כאשר נאסף אהרן אחיך... הנה אם כן לא ציווה למשה שימות עתה, אבל שיתמיד לעלות שמה בהר ולראות את הארץ משם, כי קרובה מיתתו לבוא. ונתן הסיבה באסיפתו אל עמו במדבר ושלא יבוא אל הארץ שאמר שהוא כפי חטאם [פסוק יד].¹⁴

מן הבחינה הלשונית, שבה פתחנו את הדיון בסעיף זה, עונה פירושו של רי"א אברבנאל על הקושי שהקשינו על פירושו רמב"ן:

את לשונות הציווי בכל מקום בסיפורנו מפרש רי"א כציווי רגיל הנוגע לשעה זו.

רק את פסוק יג - "וראית אתה ונאספת אל עמך" - הוא מפרש כהודעת העתיד.

הפעלים בפסוק זה אכן סובלים פירוש כזה, שהרי הם פעלים בזמן עתיד.

אף המעבר מפסוק יב, המצווה על משה לעלות מיד להר העברים, לפסוק יג, המודיע לו על הראייה האחרונה של הארץ שלאחריה יאסף אל עמו - אף מעבר זה סביר מבחינה פרשנית.

ובכל זאת אין פירושו של רי"א מסתבר כל כך מן ההיבט הענייני.

עצם הרעיון כי ה' מצווה על משה לעלות אל הר העברים "פעמים רבות... שבכל עת שיעלה שמה יישא עיניו אל ההרים כדי לראותה יום יום"¹⁵ הוא רעיון חדש שאינו מסתבר.

הציווי על משה לעלות אל הר העברים ביום מותו הוא ציווי שיש לו תכלית:

¹⁴ אף את המשך הסיפור מפרש רי"א שלא כרמב"ן: משה מבקש יורש, וה' מצווה למנות כבר עתה את יהושע כירשו: "ציווה למשה שמכאן ואילך יכבדהו [את יהושע]... למען ישמעו כל עדת בני ישראל ויכבדו אותו גם כן... וכדי שיחזיקוהו לנגיד ומצווה לאומים... וזכרה התורה כי כמו שעשה הקב"ה מה שביקש לפניו משה מהפקידה, כן עשה משה מה שציווהו הא-ל בסמיכת יהושע ומצוותו אליו וכבדו... ואמר ויקח את יהושע ויעמידהו לפני אלעזר - להודיע שמעתה, בימי משה נעשה זה".

¹⁵ רי"א חייב היה להפוך את הציווי ליומיומי, או על כל פנים לציווי המתחדש פעמים רבות, כי לו היה מפרש אותו כציווי חד-פעמי הייתה נשאלת השאלה: האין זה אותו הציווי שבפרשת האזינו, שלאחריו אמור משה למות? אולם אם הציווי הוא על פעולה חוזרת ונשנית, הרי הוא נבדל באופן עקרוני מן הציווי שבפרשת האזינו, ובציווי שבמקומו ניתן לראות את הציווי הפותח את סדרת העלויות שעליהן מצווה משה.

הציווי המופיע בסוף פרשת האזינו וקביעתו במקומו על דרך 'אין מוקדם ומאוחר בתורה'.¹⁹

אך עתה עלינו לשאול:

אם אין בפסוקים יב-יד דיבור של ה' אל משה המודיע לו על מותו המתקרב, מהו המניע של משה לבקשתו למנות לו יורש?

באופן כללי יש לענות כי מניע זה הוא מודעותו הברורה לכך שקרב יום מותו, ועליו לדאוג למינוי מחליפו.

משה אינו זקוק לתזכורת על כך.

הוא יודע כי הגזרה שנגזרה עליו (כ', יב) "לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם" היא שטר שמועד פירעונו מתקרב.

הרי אחיו - 'חצי בשרו' - כבר מת מחמת גזרה זו לפני זמן מועט,²⁰ וישראל כבר מצויים בהכנות האחרונות לקראת הכניסה לארץ.

אם לא עכשיו ידאג משה למינוי יורשו, אימתי יעשה זאת?

אולם אנו, הקוראים בתורה, זקוקים לתזכורת על אותה גזרה.

האירועים הרודפים זה את זה, שמשה מצוי תמיד במרכזם, עלולים להשכיחנו כי קרבה שעת מותו של משה, ועל כן אנו עלולים להיות מופתעים מבקשתו למינוי מחליף בשעה שהוא עדיין במלוא כוחו - "לא כהתה עיני ולא נס לחה" - והוא ממלא את תפקידו בהנהגת העם בלא כל סימני רפיון.

לכאורה יכלה התורה ליצור את התזכורת הזאת בחזרה על הגזרה שנגזרה במי מריבה (כ', יב) "לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ".

אולם חזרה כזו לא הייתה מתאימה לצורך הסיפור שבמקומו.

ראשית, באותה גזרה נזכרו משה ואהרן יחדיו - והרי בינתיים מת אהרן, וחזרה על אותה גזרה הייתה יוצרת תמיהה ובלבול בלב הקורא.

שנית, הגזרה ההיא אינה מעוררת אצל הקורא את תחושת הדחיפות במינוי המחליף למשה, כשם שלא חשנו בדחיפות כזו בקראנו אותה בסיפור מי מריבה.

לעומת זאת, הקדמת הציווי על משה לעלות אל הר העברים מפרשת האזינו לפרשתנו אכן יוצרת את התחושה כי יום מותו של משה הולך וקרוב, ויש לדאוג למה שיבוא לאחר אותו יום.

וכאמור, הקדמה זו משקפת גם את תודעתו של משה, היודע כי קרוב בואו של צו זה. לפיכך משמשת הקדמה זו רקע מתאים

העדר תיאור קיומו של הציווי לעלות אל הר העברים מוכיח את תפיסתו של רמב"ן או תפיסה קרובה לה:

האמור בפסוק יב "איננה מצווה שיצוונו הקב"ה לעשות כן עתה, שאם כן יהיה מתחייב לעלות שם מיד!".

ה. ובכל זאת: אין מוקדם ומאוחר בתורה

רק העיסוק בדברי הפרשנים שקדמונו וההתלבטות בין האפשרויות השונות העולות בדבריהם מאפשרים לנו לנסות להציע פירוש שיענה על הקשיים שעלו בעיוננו עד עתה (אך ייצור קשיים אחרים).

את דבר ה' למשה בפסוקים יב-יד "עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ" וגומר אנו מציעים לזהות באופן מוחלט עם מקבילו בסיומה של פרשת האזינו, כפי שמלמד הדמיון הרב בין שני המקומות, הניכר בטבלת ההשוואה שהובאה בראש סעיף ב לעיל.

אם כן, הופעת דבר ה' הזה במקומו היא בכל זאת על דרך 'אין מוקדם ומאוחר בתורה' - אולם אין הדבר כן ביחס להמשכו של סיפורנו.

הבה נבהיר את דברינו:

בזמן שבו אנו עומדים באמצעה של פרשת פינחס, חודשים אחדים לפני מותו של משה, לא נאמרו למשה דברים אלו - לא כציווי שיש לקיימו (כשיטת ר"א) ולא כהודעה על העתיד (כשיטת רמב"ן).

דברים אלו של ה' עתידים להיאמר למשה רק ביום מותו, ככתוב בסופה של פרשת האזינו. אולם התורה היא שהקדימה וסיפרה זאת כאן, ולא לצורכו של משה אלא לצורכנו אנו - הקוראים.

ומהו הדבר שהצריך את הקדמת המאוחר וכתבתו במקום זה? הוזה אומר: בקשתו של משה מה' "יפקד ה'... איש על העדה..." והדיון בהם שהצריכו זאת.

בקשתו זו של משה באה באמצע פעילותו הרגילה כמנהיג העם, ועל כן היא הייתה מכה בנו כרעם ביום בהיר, בלא כל הכנה נפשית מצדנו וללא כל בסיס בכתוב - אלמלי הודיעה לנו התורה לפני כן כי קרוב יום מותו של משה (ובכך רמזה לנו כי גם משה עצמו מודע לכך).

מבחינה עניינית קרוב פירוש זה לדברי רמב"ן בהגדרת תפקידם של פסוקים יב-יד: תפקידם אכן לשמש הודעה לעתיד על הצפוי למשה ביום מותו.

ההבדל הוא שרמב"ן ראה בהם הודעה של ה' שנאמרה בפועל למשה בשעה זו, ודבר זה הכריח אותו להידחק ולשנות את לשונות הציווי שבדברי ה' ללשונות עתיד.

על פי הפירוש המוצע עתה יש לראות בפסוקים יב-יד הודעה של התורה לקוראים את הסיפור, הנעשית באמצעות הקדמת

¹⁹ נראה כי רתיעתו של רמב"ן מלהשתמש בכלל זה ללא ראיות חד-משמעיות היא שהביאה אותו להעדיף את הפירוש שה' אכן אמר למשה דברים אלו בשעה זו למרות הצורך להידחק בלשון הציווי שבדבר ה'.

²⁰ (ל"ב, לח) "ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת הארבעים... בחדש החמישי באחד לחדש"; ואילו אנו מצויים בתחילת חודשי החורף של אותה שנה.

16. במדבר כ"ו – כ"ז

כ"ו, סג אלה **פקודי** משה ואלעזר הכהן אשר **פקדו** את בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו.
סד ובאלה לא היה איש **מפקודי** משה ואהרן הכהן אשר **פקדו** את בני ישראל במדבר סיני.
סה כי אמר ה' להם: מות ימותו במדבר, ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה **ויהושע בן נון**.
כ"ז, טז-יז **יפקד** ה' א-להי הרוחות לכל בשר איש על העדה... ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה.
יח ויאמר ה' אל משה: קח לך את **יהושע בן נון**...

כבר ההתבוננות בפסוקי הסיום של המפקד כשלעצמם מלמדת כי זהו מפקד הפרדה של משה מן העם.

פסוקים אלו מעמידים זה לעומת זה את שני המפקדים 'החובקים' את ספר במדבר: המפקד שנעשה במדבר סיני בשנה השנייה והמפקד הנוכחי, שנעשה בערבות מואב בשנה הארבעים.

המפקד הראשון נעשה על ידי משה ואהרן - מנהיגיהם הטבעיים של דור יוצאי מצרים; המפקד הנוכחי נעשה על ידי משה ואלעזר הכהן.

הנפקדים הראשונים נתחלפו כולם "**ולא נותר מהם איש...**"; אף אהרן - הפוקד הראשון - נתחלף, ובנו אלעזר הוא שעומד במקומו במפקד הנוכחי; ורק משה הוא החוליה המקשרת הממשית בין שני המפקדים הללו.
 מכל זאת ברור **שבמפקד הזה משה אינו מנהיגו הטבעי של הדור הנפקד**.

ובכן, מי יהיה המנהיג הבא של הדור הנוכחי?

דבר זה נרמז באופן דרמטי ממש בעובדה שהיחידה הספרותית הגדולה המתארת את המפקד - שישים וחמישה פסוקים אורכה - מסיימת במפתיע בשמו של יהושע בן-נון, לכאורה ללא כל הכרח.
 סיום זה רומז לכך שיהושע הוא העומד לקבל לידינו את הנהגתם של הנפקדים הללו.

עתה נעבור אל בקשת משה מאת ה' הפותחת במילה "**יפקד**". אמנם אין משמעה כאן אלא 'ימנה' (ולא 'יספור'), אולם ודאי אין זה מקרה שהן השורש פק"ד והן השורש מני"ה קשורים הן בהנהגה והן בספירה.
 נראה שיש קשר מהותי בין שתי הפעולות הללו: **המנהיג הוא הסופר את עמו; המפקד הוא הפוקד והממונה הוא המונה**.

נראה כי אף הכינוי שמכנה משה את ה' בבקשתו - "**א-להי הרוחות לכל בשר**" - מקורו במפקד שהסתיים זה עתה.

לעיקרו של סיפורנו הבא מיד לאחריה - לבקשתו של משה למנות לו יורש ולמילויה.²¹

1. בין מפקד העם לבין הדיון על מינויו של יהושע

הצעה פרשנית זו משנה את תפיסת עיקרו של הסיפור מזו של רמב"ן ושל פרשנים אחרים: פסוקים יב-יד אינם יכולים להיחשב כלל עיקרו של הסיפור, שכן הם מהווים הקדמה טכנית נחוצה להבנת המשכו, והמשך זה הוא אפוא עיקרו של הסיפור.

היותם של פסוקים אלו הקדמה טכנית מתחייב מעצם העובדה שאין פרשתנו מקומם, אלא הם כתובים בה על דרך הקדמת המאוחר.

מכיוון שדברים אלו של ה' לא נאמרו למשה בפועל בשעה זאת, אין לשאול, כפי ששאלו הפרשנים והמדרשים, מדוע בחר ה' להודיע למשה דווקא את דבר מותו. ממילא אין צורך למצוא, מבחינת הפשט, קשר של 'סמוכין' בין המפקד או בין פרשת הנחלות לבין פסוקים אלו, כפי שעשו המפרשים, שכן פסוקים יב-יד אינם שייכים למה שלפניהם, אלא הם מבוא נחוץ למה שבא לאחריהם.

השאלה שראוי לשאול אחרת היא: מדוע ביקש משה מאת ה' שיפקוד איש על העדה דווקא בשעה זו?²² המדרש אכן שאל גם שאלה זו (תנחומא יא, במדבר רבה כא, יד): "**יפקד ה' - מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות?**" - וענה על כך מה שענה בדרך הדרש.

על פי הפשט נראה כי המניע לבקשתו זו של משה דווקא עתה הוא המפקד שקדם.

משה יודע שמפקד זה הוא מפקד פרדה מן העם,²³ ואת הנפקדים במפקד זה עליו למסור למנהיג שיבוא אחריו. מכאן בוקעת בקשתו מאת ה' למינוי המנהיג הזה.
 השורש פק"ד מופיע בפרק כ"ו עשרים פעם.²⁴ עתה הבה נקרא את פסוקי הסיום של המפקד הזה ונסמוך להם את בקשתו של משה מאת ה' ואת תשובת ה' על כך:²⁵

²¹ אמנם יש להודות כי פסוקים אלו (יב-יד) יוצרים מבוכה בלב הקורא, שאינו מודע בשלב זה לכך שיש בהם הקדמת המאוחר. קורא זה מצפה לשווא לקיום הצו הא-לוהי על ידי משה, שיעלה לראש הר העברים. אולם המשך סיפור התורה, שבו מתואר משה כמי שממלא את תפקידו כרגיל, יבהיר לקורא למפרע כי פסוקים אלו הם סיפור מאוחר שנכתב בפרשתנו מחמת הסיבות שהובהרו למעלה על פי הכלל 'אין מוקדם ומאוחר בתורה'.

²² לדעת רמב"ן, רי"א ומפרשים נוספים בקשה זו באה בעקבות הודעת ה' הקודמת בדבר מותו הקרב של משה. אך לדברינו, שלא היה דיבור כזה אל משה, אין תשובה זו אפשרית.

²³ אף דוד פקד את העם בימי זקנתו כביטוי לסיום תפקידו ומסירת העם ביד יורשו (שמי"ב, כ"ב), אלא ששם נעשה הדבר בלא מצוות ה' ונחשב לדוד לחטא.

²⁴ במפקד שנים עשר השבטים, שפרטיו נמסרים בכ"ו, א-נא, מופיע השורש פק"ד כצפוי שתיים עשרה פעמים. ראוי לציין שהשורש הזה מופיע פעם אחת במניינו של כל שבט, מלבד שבט שמעון, שבו אין הוא מופיע, וודאי אין הדבר מקרה. ההופעה המשלימה לשתיים עשרה נמצאת בפסוק המסכם (נא): "אלה **פקודי** בני ישראל..."

²⁵ נתעלם עתה ממה שביניהם: מפרשת בנות צלפחד ומצו ה' למשה לעלות להר העברים. דברים אלו נכנסו למקום זה מסיבות שונות, והם מפריעים לראיית הרמזים לרציפות הלשונית והעניינית הקיימת בין המפקד לבין הדיון הנערך בין משה לבין ה'.

ההפך הוא הנכון: בקשתו של משה מנוסחת בענווה כתחינה ובקשה, ולא כדרישה של מי שבא בזרוע.²⁶

הפתרון למדרש פליאה זה נראה שאינו בדברים שאמר משה, אלא דווקא בפסוק טו, שאותו הקדימה התורה לדבריו.

פתרון זה מצוי בדברים שכתב הרב יצחק שילת בעלון קשר של ישיבת ברכת משה לבני הישיבה המשרתים בצבא (עלון קפז, תמוז תשנ"א):

20. הרב יצחק שילת

בפרשת פינחס ישנה תופעה אשר אין כמותה בכל התורה כולה: במקום הביטוי הרגיל בתורה 'וידבר ה' אל משה לאמר', המופיע בכל עת שמתחדש ציווי, לדורות או לשעה, יש בפרשתנו ביטוי הפוך: 'וידבר משה אל ה' לאמר', שבעקבותיו ממנה הקב"ה את יורשו של משה רבנו בהנהגת עם ישראל.

את פשר הדבר יש להסביר כך: בדרך כלל אדם אינו יכול לפנות כלפי שמים בלשון שהיא כביכול לשון דרישה וציווי. וכי יש אדם חי שיכול לדרוש דרישה שהיא אמת וצדק מוחלטים כציווייו של הקב"ה? והלא כל אדם נגוע בחולשות... 'ביגיעות' אישיות ובאינטרסים כאלה או אחרים. לכן אין אדם, ואפילו משה רבנו, יכול לומר לקב"ה 'מה לעשות'.

הפעם היחידה שבה יכול היה משה רבנו לפנות אל הקב"ה בדרישה, כביכול, הייתה כאשר ביקש למנות לו יורש. כאשר הוא יורד מעל במת הפעילות ומפנה את מקומו, וכל מבוקשו הוא שאחריו לא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה - כאן אין נגיעות אישיות, זהו הרגע אשר בו משה רבנו מדבר לא כאישיות פרטית, אלא בשם האמת המוחלטת, שהוא אינו צד בה. או אז: 'וידבר משה אל ה' לאמר: יפקד ה' א-להי הרוחות לכל בשר איש על העדה'.

המפגש עם המספר הכולל של בני ישראל מעמיד את משה בפני 'אוכלוסי ישראל', וכך שנינו בברייתא בברכות נח ע"א:

17. ברכות נח ע"א

תנו רבנן: הרואה אוכלוסי ישראל [רש"י: 'חיל גדול של שישים ריבוא', ומקורו בברייתא בהמשך: 'תנא: אין אוכלוסא פחותה משישים ריבוא'] אומר: 'ברוך חכם הרזים', שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה.

ברכת 'חכם הרזים' מבטאת את גדולתו של הקב"ה, שרק הוא היודע ומכיר את רוחו של כל אחד ואחד ואת ייחודו בתוך האוכלוסא.

כינויו של ה' בפי משה "א-להי הרוחות לכל בשר" - הוא ברכת 'חכם הרזים' של משה:

18. רש"י על פי תנחומא י

"אמר לפניו: ריבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתו של כל אחד ואחד, ואינן דומין זה לזה";

המדרש אכן קושר בין ברכת 'חכם הרזים' לבין דבריו אלו של משה.

אף הדימוי שבדברי משה בהמשך "ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה", נראה שמקורו במפקד שהסתיים זה עתה.

מפקד הצאן הוא מתפקידיו הקבועים של הרועה בסיימו את משמרתו - בהשיבו את הצאן לבעליו. והנה משה - הרועה הנאמן - פוקד את צאנו בטרם יעזבם, ועל כן הוא דואג שהצאן לא יישאר ללא רועה.

אחר כל זאת אנו באים אל תשובת ה' למשה, החושפת את שמו של הרועה הבא שיופקד על הצאן, הלוא הוא יהושע בן נון, ששמו חתם את פרק כ"ו - פרק המפקד של בני ישראל.

ז. בקשתו של משה מאת ה' - בזרוע היא?

במדרש אנו מוצאים את הדברים הללו:

19. במדבר רבה (כא, יד)

וידבר משה אל ה' לאמר, יפקד ה' א-להי הרוחות - כל מי שמבקש צורכי ציבור - כאילו בא בזרוע.

'בא בזרוע' פירושו בא בכוח, באלימות, ולא כמבקש ומתחנן.

כוונת המדרש היא שמשה, הבא לבקש מאת ה' על צורכי ציבור, בא כאן בכוח, ולא בתחנונים.

אולם היכן מצא המדרש רמז לכך בדברי משה בפסוקים שהביא בראש דבריו?

לא בפסוקים אלו (טו-טז) ולא בהמשכם ניתן למצוא בדברי משה דרישה כוחנית.

²⁶ מ"א מירקין פירש: "הלשון 'יפקד ה' הרי זה כאילו מצווה על הקב"ה, היינו כאילו בא בכוח על הקב"ה". אולם זוהי לשון בקשה רגילה, שאף אינה נאמרת בלשון ציווי.

